

220
Nas jezik

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

scr 2
v 2-4
1950-53

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 1-2

LIBRARY
APR 17 1951
Biblioteka Srpske Akademije Nauka

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Српски језик и књижевност у средњој школи	1
2. М. Стевановић: Употреба заменице <i>свој</i>	9
3. К. Тарановски: О једносложним речима у српском стиху	26
4. Аница Шаулић: О значењу речи <i>јесшиш</i>	42
5. А. Паунов: Још о ријечи <i>буђ</i>	46
6. И. Сјеговић: „У страха су велике очи“	50
7. Из живота речи: 1. Брашњеница и сл.	53
2. Врсти се, врзати се и врзмати се	55
8. Одговори Уредништва: Омски или омовски?	58
9. Језичке поуке	65

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Рвнџа

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

УПОТРЕБА ЗАМЕНИЦЕ *СВОЈ*

У језичкој пракси често се поставља питање правилности употребе заменице *свој* и јавља се потреба за његовим потпуним разјашњењем. Зато је Наш језик у првим својим свескама посветио пажњу овом питању. Већ у I књизи пред-ратне серије (стр. 238—240) Д. Вушовић, полазећи од основног значења ове заменице и допуњујући раније дата правила о њеној употреби, утврђује када заменица *свој* може бити употребљена и када треба да се употребљава место осталих присвојних заменица било кога лица, рода и броја. Поред познавања принципа конгруенције, у овом чланку је показано и сигурно осећање језика. Тамо је указано и на придевску службу ове речи, поред заменичке. Али, на доста ограниченом броју примера, ово питање још није довољно расправљено. И нису узете у обзир све нијансе појединих значења ове речи, те је отуда проблем њене употребе приказан као доста једноставан. Тек анализом већег броја примера могу се одредити те нијансе и може се утврдити којим путем у појединим случајевима долази до употребе заменице *свој*.

Понеки пут нас чак ни детаљна анализа не може лако извести из забуне да ли је у датом примеру заменица *свој* употребљена у правом свом значењу, или у служби овог или оног придева, под утицајем којег страног језика, или је условљавају захтеви структуре стиха. Вушовић, напр., мисли да је између осталих и у Палмотићевом стиху: Доћеће нјему плата своја — *своја* употребљено место *његова* под талијанским утицајем. И то није невероватно. Али се с правом могу поставити питања: зар је песник у томе стиху могао употребити одговарајући облик заменице *његов* и зар *своја*

ту није могло бити употребљено са значењем придева *сойсџвени, власџиџи*. У сваком случају, у овоме стиху дубровачког песника, који је у своје језику могао имати и других језичких особина добивених под талијанским утицајем, — заменица *свој* није мање на своје месту него у познатим народним пословицама:

Којој овци *своје* руно смета
 Онђе није овце нити руна (Вук, Посл.);
 — Кома *своја* њива не рађа танко је (исто);

или у стиховима из народних песама:

Угледа га *своја* љуба драга¹;
 — Нико младу не полази бону
 Него *своја* два ђевера млада;
 — *Своја* те браћа волела,
 а туђа те крајна поштовала;
 — Говори му *своја* стара мајка;
 — *Свој* га народ може поставити,
 а краљеви теке потврдити;
 — Нит је шаљи на водицу саму,
 без *својизих* младих другарица;
 — Мили Мари свекар *свој*
 Нег' у род мили бабо *свој*;
 — Тјеша је свијетла књагиња и њен син Никола
 и *свој* господар Мирко;
 — *Своја* ће ти вјера омрзнути;
 — Да ј' у мене *своја* мајка и сл., —

где *свој* има придевско значење.

У наведеним примерима ова реч значи *сойсџвени, власџиџи, рођени*. А у овоме значењу њена је употреба доста широка, не само у народним умотворинама — песмама и пословицама (у народним приповеткама знатно се ређе тако употребљава, а то значи да је у песмама често условљава структура стиха) већ и код књижевника из времена када

¹⁾ Примери поред којих нема ближе ознаке где су нађени — узети су из лексикографске грађе Института за српски језик Српске академије наука.

се подражавало језику народних умотворина и из крајева у којима им се дуже подражавало, напр.:

Циганчету *своја* црна и цуњава мајка најлепша (М. Стојановић; — Но да видиш слоге и љубави како гдје је *своја* царевина (Ј. Новић); — Турци су искали да Срби положи оружје и да их пошаљу Хаџи-бегу у Сребрницу, и онде да се доведе сваком *своје* робље (Вук Ст. Караџић); — Повратише хришћанима правду што им оте *своја* госпоштина (Ј. Новић); — Ово ми се догодило нешто дјечи, и мајка *своја* нигда их неће видјети (М. Водопић); — Вјештици која не угаси онај живот у својој кући или родбини пријети опасност од *својијех* другарица (Ст. Дучић); — Убиство Милоша Мићина кога *своји* кумови на своју трпезу убише (М. Миљанов 73); — Је л' истина да га не боли тијело *своје* од оноликије(х) мука (М. Миљанов 227); — Не утули у њега искру распаљене жеље сва мука и онолика штетност *свога* изнемоглога мученога живота (М. Миљанов 240); — Леле мене јутрос и довијека гдје ме несрећа *своја* наведе на јунаке (Љбушиша II, 13);

Иако се већ из доведе наведених примера види да је употреба речи *свој* у овом значењу народног карактера, она је, очевидно, у књижевном језику постала необична, и данас се тако — касније ћемо видети зашто — више скоро и не употребљава. Међутим, у врло блиском значењу, у значењу које се с овим у једној нијанси додирује — *свој* се употребљава и код новијих писаца. У примерима:

Не љути се, брате мили, та увек смо *своји* били (Вл. Јовановић); — Рече кмет Јово, коме Радован беше нешто *свој* (Ђ. Јакшић); А *своји* су, болан, рече чика Јевто Сарач (Л. Комарчић); — Другови смо од детињства и *своји* смо (М. Ђ. Милићевић); — Сва су га деца сматрала као да им је најрођенији *свој* (Ст. Новаковић); — И *своји* и туђи отимаше што је ко могао (Даница IV); — Једна се другој на свој терет тужи па постану *своје*, не знају ни саме како (Оток, Зборник за нар. живот); — Можда су још у Грађанима

били *своји* (Ј. Цвијић); — Све је то било *своје*, блиско, рођено (Б. Станковић) и сл. —

свој значи *сродан*, *близак*, *рођени*. То нам потврђује последњи пример, у коме је писац (Б. Станковић) *свој*, *близак* и *рођени* употребио као синониме.

Реч *свој* употребљава се у функцији придева и са значењем *слободан*, *независан*, *самосталан*; искључиво то значење ова реч има у примерима:

Он припада ономе времену када је наша национална индивидуалност била одређенија, а ми били више *своји* него данас (Љ. Недић); — Таква се критика може опростити у књижевности народа који није још сасвим *свој* и *кога* (требало је рећи који — М. С.) чекају велики задаци (Љ. Недић); — Увијек сам мислио својом главом и био *свој* (Ј. Косор); — Ја сам увијек сањао о некоме Канибалском времену, када су људи још били смиони и *своји* (Крлежа). — Ја сам слободан и *свој* човек (исти); — По туђини ходи ал' остани *свој* (Ј. Ј. Змај); — Какав ће бити тај град кад домовина Хрвата буде *своја* (Кумичић); — Сељака има и *својих* и кметова (Ј. Дедијер); — Дајем вам часну ријеч да ће моја прва похода кад зарадим, кад будем *свој*, бити вама (Матавуљ); — Јесу ли сељаци сви кмети или има и *својих* газда (Цвијић); — Он се осети некако више *свој* (Ст. Сремац); — Кад видеше да је Симица *свој* човек, наставише диванити (М. Глишић); — Уколико се развијао и постајао *свој*, утолико се одвајао од раије српске поезије (Ј. Скерлић); — Шибеник је био *свој* за тридесет година (М. Цар).

За разлику од првог, у последња два случаја придевске употребе реч *свој* обична је и у данашњем књижевном језику, без обзира на то каква је реченична функција речи на коју се она односи. Тако исто је и у другим случајевима придевске службе ове речи. Ево примера за један од таквих случајева:

Силно памћење има овај учитељ, тек јуче му дошли ђаци и он свакога назива *својим* именом (Одјек); —

Треба поставити све на *своје* место. Треба дати свакоме *своје* (Љ. Недић); — О томе ћемо говорити даље, у даљем току ове расправе, на *своме* месту (Ђ. Авакумовић); — Ја сам на *своме* месту казао да се мора разумно мислити (М. Савић); — Скинувши св. Димитрија са *свога* ваздашњег места, паде као проштац (Шапчанин); — Најбољег оружја није било на *своме* месту (Вила); — Боље је нек пада снијег у *своје* вријеме (М. Стојановић); — Нудећи му да се Душанов син Урош у *своје* вријеме ожени њеном ћерком (Н. Крстић); — Свакоме је познато да је генерал у *своје* вријеме одазван (Видело); — Узми у *своје* време на-браних класова (Орф.); — Свашта у *своје* вријеме учинити — то нам сваки посао олакшава (Српски нар. лист); — У *своје* вријеме ми смо нагласили да је могућност пада такве назадњачке владе наступила (Одјек); — Од бакра је сабља била у *своја* времена, ал' сад не знаш шта је, сувише ј' зелена (Ј. Ј. Змај).

У овим и сличним примерима *свој* значи *прави, одговарајући, који припада, који треба*. А с овим основним значењем реч *свој* употребљена уз именицу *место* с глаголом *биши* постала је фраза, специјалан израз, који значи — *какав се жели, какав треба да буде*, углавном исто оно што значи и фраза — *биши у своје реду*, као у примерима: То је у *свом реду* (Ј. Ст. Поповић); — Унутра је *било* све у *своје реду* (Змај); — Старко је признавао да је Сава *био* човек у *своје реду* (Ј. Игњатовић); — Уосталом, то је сасвим у *своје реду* (Ђ. Јакшић).

Посебно значење има *свој* у фразама: *биши своје главе, биши своје врсте, биши од своје руке* и неким другим. Ове три наведене фразе значе приближно исто — *посебне врсте, са специфичним особинама*: Врховни намесник је *био* човек *своје главе*, а пргав (Т. Остојић); — Србин *од своје руке* који је био тврдо убијеђен (Самарцић). Остале сличне фразе са заменицом *свој* често са овим имају исто основно значење, али, дакако, с посебним нијансама. Најчешћи су прилошки изрази: *на свој начин, на своју руку, од своје воље, по*

својој вољи, које значе *сојсџвено* онеме на кога се односи, не ишајући никога и — хоћећи сам (последња два).

Службу прилошке одреднице има заменица *свој* у фрази уз бројеве, најчешће кад ови одређују године, и значи — *ошприлике, око*: Дечко од *својих* тринаест година (Св. Ранковић); — Пре *својих* сто година наше село нико не би познао (Ђ. Поповић); — Могло му је бити *својих* петнаест година (К. Руварац); — Балага је био риђ мужик од *својих* 27 година (М. Ђ. Глишић); — Бејаше то старац од *својих* седамдесет пет година (М. Ракић); — Питаше страшљиво једно девојче од *својих* десет година (Ђ. Јакшић); — Књиге су писане пре *својих* седам стотина година (Даница I); — Има у разним крајевима Маџарске до *својих* шездесет хиљада Срба (Српске новине); — Јездио је према Медведници, селу на *својих* тридесет врста од Москве (Даница);

У свима изнетим значењима, било да се употребљава у фрази или као посебна реч, у служби придева (и као прилошка ознака) *свој*, као и сваки придев, одређује именицу уз коју стоји. И употреби ове речи у таквој служби са синтаксичког гледишта не могу се правити никакви приговори у вези с тим на шта се односи реч уз коју *свој* стоји, како се то чини кад се ова реч употребљава у правој, заменичкој, служби. Ипак, тамо где је *свој* придевски употребљено у нијанси где је најближе заменици, као у извесним случајевима значења *сојсџвени*, вахтеви доброг стила противе се употреби ове речи, разуме се — према данашњем нашем језичком осећању. Присвојна заменица *свој* и придев *сојсџвени* једним делом се, по значењу своје, потпуно поклапају. Уз име предмета, и појма уопште, који припада субјекту у реченици, или показује неки однос према њему, између придева *сојсџвени* и заменице *свој* нема никакве разлике. Али је служба овог придева много шира; *сојсџвени* се, заједно с речју коју одређује, може односити и на свако друго име у реченици. А на које се име односи, то се одређује по месту које се даје синтагми с овим придевом. Тако је било у осећању језика човека из народа; тако га је народ употребљавао, а тако га и данас, бар понегде, употребљава. Примери овакве употребе речи *свој*

обични су у народним умотворинама (ми смо неколико њих отуда навели на почетку овога чланка), а има их и код Вука Караџића. Типични су за то његови примери: Да народу нашему нијесу миле *своје* пјесме, не би их могао ни имати и Камен је овај био Кара-Ђорђије одвукао у Тополу, но људи се дигну Кара-Ђорђију те га (мисли се — камен) измоле и опет одвуку на *своје* мјесто (Даница I, стр. 40).

За овакву употребу речи *свој* обично се каже да је неправилна. То је речено и у напред поменутом чланку у I књ. Нашег језика. Ми, међутим, сматрамо да се та употреба ове речи не може назвати неправилном; синтаксички је она ту, како мало пре рекосмо, оправдана. Али то још не значи да се ми залажемо за употребу речи *свој* у оваквим случајевима. Она је у књижевном језику ту све ређа, и очевидно се иде к њеном потпуном губљењу, чему, несумњиво, унеколико доприносе и сами прописи наше граматике.

Будући да се, с једне стране, заменица *свој* у правој својој служби употребљава само кад одређује име појма које означава неки однос према субјекту дотичне реченице, тј. кад, заједно с тим именом, стоји у неком зависном падежу и да се, с друге стране, *свој* и *сойсљвени* значењем делимично поклапају. — услови под којима се реч *свој* употребљава у заменичкој функцији ширили су се и на случајеве где она има придевску службу. А како није свакад и на први поглед лако одредити која је функција, заменичка или придевска, у појединачном случају претежнија, при употреби речи *свој* јавља се проблем двосмислености, која у добром стилу не може бити допуштена. Иако, дакле, правила о употреби речи *свој* у служби присвојне заменице граматички не ограничавају употребу ове речи и у њеној придевској функцији, — важан стилски принцип да се избегне двосмисленост у излагању све више се ограничавао употребу заменице *свој* и у служби придева са сродним значењима, у првом реду са значењем *сойсљвени*.

Тамо, међутим, где не може бити сумње на шта се односи реч *свој*, њеној употреби у значењу *сойсљвени* не могу се чинити никакве замерке. У безличним реченицама и реченицама с неодређеним субјектом, напр., *свој* се употре-

бљава с овим значењем уз свако име ; [Не ваља *своје* звоно на туђег овна везати, Боље је веровати *својим* очима него туђим ријечима (Вук, Посл.)], па и уз име граматичког подмета, дакле, поред осталих падежа и у номинативу: *Своја* крв се не може одбацивати (Л. Зубан); — *Своја* мука гора је од туђе (Вук, Пословице).

Из овога се може извести закључак да се *свој* у придевској функцији употребљава уз имена у било коме падежу, и без обзира на то на који се члан реченице односи, уколико се при таквој употреби не рађа двосмисленост. А употреба ове речи у заменичкој служби доводи нас у сумњу када се она, заједно с речју коју одређује, односи на неки други члан реченице сем њеног субјекта, као и у случајевима кад се граматички подмет не подудара са стварним субјектом реченице, какав случај имамо у Вуковом примеру: — Да народу нашем нијесу миле *своје* пјесме, не би их ни имао, — у коме је стварни субјекат, и насупрот његову облику, *наш народ*. Синтагма *своје пјесме* у овој реченици има облик граматичког подмета, а стварно је то њен објекат, јер реченица значи — Да народ наш не воли *своје* пјесме, не би их ни имао. У њој, овако стилизованој, заменица *свој* је и у правој својој служби, и сасвим на своме месту. А уопште се у језику где се граматички *подмет* не подудара са стварним *субјектом* реченице поставља питање на шта се односи синтагма са заменицом *свој*, дакако ако се она употреби у таквој реченици. Овде су и данас честа колебања код наших писаца; једни се више поводе за обликом, па *свој* везују за граматички подмет, а други опет полазе од значења и заменицу *свој* употребљавају само уз име које означава однос према стварном субјекту реченице. Наилазимо и на случајеве да један исти писац, једно за другим, заменицу *свој* веже, рецимо, за граматички подмет, а одмах затим се поведе за значењем, и место *свој* у потпуно истоветној реченици употреби *његов* или другу неку одређену присвојну заменицу.

Читајући ту недавно чланак о репатријацији грчке деце из наше земље у једном београдском дневном листу наишли смо на реченицу: „... Југославија се доследно при-

држава одлуке према којој сва деца треба да буду враћена својим родитељима“. А свега неколико рецака ниже стоји: „И кад су обављене све формалности неколико десетина деце упућено је њиховим родитељима у Аустралију“. У другом дневном листу, где се говори о истом предмету, каже се: „Седамдесеторо грчке деце враћено је својим родитељима“. У ове три пасивне реченице, које су у свему истог типа није употребљена иста присвојна заменица; у првој и последњој слагање присвојне заменице извршено је по облику,⁶ према граматичком подмету, док је у другој писцу на-уму био стварни субјекат — онај ко је децу упутио њиховим родитељима, а граматички подмет пасивног облика реченице писац је осећао као објекат радње коју је стварни субјекат извршио. Зато је он ту и употребио присвојну заменицу *његов*, а не *свој*. *Његов* се, додуше, у данашњем књижевном језику све више употребљава место *свој* и уз име које показује однос према реченичном субјекту с одговарајућим граматичким обликом. О томе ће нешто ниже још бити речи, а овде сам хтео истаћи да осећање стварног субјекта као извора радње отклања употребу заменице *свој* уз име које означава однос према објекту дотичне реченице и кад он има облик граматичког подмета.

У реченицама:

Гомулка и Клишко се оптужују због њихових десничарско-националистичких скретања (Политика 16 XI. 1949); — После завршеног процеса ја сам протеран у моје родно село (Борба 21. IX. 1950); — Марксизам-лењинизам учи да се политички односи не могу одвајати од њихове економске основе (Комунист бр. 4, 1949, стр. 114) и сл. —

и поред тога што се у свакој од њих синтагма с присвојном заменицом односи на граматички подмет, опет та заменица није *свој*. Писци, јамачно, осећају горње своје реченице не само онако како су их изнели већ и: да су — *Гомулку и Клишка* оптуживали, да су тамо *неког* ко о себи говори протерали у родно село и да *односе* није могуће одвајати од економске основе, па зато у њима не употре-

бљавају заменицу *свој*, иако је облик у коме су те реченице дате захтева. Али како се реченицама у нашем језику даје пасивни облик само у случајевима када је стварни објекат на коме се радња врши потребно ставити у центар пажње, при чему му се даје граматички облик субјекта, — он је свакако и у свести претежнији од вршиоца радње, односно ствараоца стања које се дотичном реченицом износи. Зато се у пасивним реченицама овог типа присвојна заменица, заједно с речју коју одређује, ипак чешће односи на граматички субјекат, као у примерима:

Отсјечен од *својих* крајишких база Крајишки батаљон је почетком јуна сабијен у шуме (Б. Попић. Бразда I, 1948, 538); — Да би сваки радник био правилно награђен према *својем* залагању... потребно је (Просв. радник III, бр. 526, стр. 11); — Георгиу је осуђен на смрт без икаквих конкретних доказа само због *свој* демократског убеђења (Политика 30. IX. 1949); — Често је отпуштана због *својих* напредних идеја (исто б. X. 1949); — Земља која је била нападана због *својих* симпатија за тај покрет (Борба 27. IX. 1948); — Он је због *својих* иступа за кавзу био послат у Таурију (Слов-братство III, 227); — Ученик не смије остати некажњен за *свој* преступ (Просв. радник III, бр. 5—6, стр. 34).

Знатно је сложенија, и утолико занимљивија, употреба присвојне заменице *свој* у реченицама поред глаголских именица. Ову сложеност показатељемо прво на употреби о којој говоримо, какву смо нашли такође у једном новинарском чланку опет о репатријацији грчке деце из наше земље. У Борби од 6. XI. 1949 читамо:... „захтев за враћање те деце кућама треба разумети као враћање те деце *својим* родитељима“; а мало даље — „... ставку о резолуцији и о „враћању кућама треба схватити“ ... као враћање те деце *њиховим* родитељима у Чехословачку“; и још даље: „... поставку о враћању избегле грчке деце кућама треба тумачити као враћање те деце *њиховим* родитељима.

У првој реченици писац чланка је глаголску именицу *враћање* осетио као изведену од активног рефлексивног

глагола *враћаши се*. Субјекат тако схваћеног овог глагола у овом случају јесте именица *деца* (деца се враћају), и присвојна заменица *свој* с речју коју одређује показује однос према субјекту, па је зато и употребљена баш ова, а не одређена присвојна заменица 3-ег лица. При писању двеју следећих, иначе потпуно идентичних, реченица писац је имао на уму прелазну радњу *враћања* деце (од оних чију су заштиту досад уживала). Синтагму с присвојном заменицом у свести је везао за именицу *деца* у функцији објекта, па је зато и употребио заменицу *њихов*, а не *свој*.

Нарочито је сложена употреба присвојних заменица у реченицама у којима се субјекат глаголске именице не слаже са субјектом личног глаголског облика. Кад наиђемо на реченицу: „Суд им је изрекао строге казне за издају *своје* домовине“ — ми се с правом питамо чију домовину су кривци издали. Остаје нам да се сналазимо према природи ствари. По правилу, кривично је дело кад неко издаје своју сопствену домовину. И ми, према томе, знамо да се издаја тиче домовине оних који су је учинили. Овде се, дакле, *свој* односи на починиоце издаје, тј. на скривени субјекат радње глаголске именице, а не на извршиоца радње означене личним глаголским обликом. Према стилизацији реченице, овакве каква је дата, рекло би се, међутим, да се ради о издаји домовине самог суда. Оставимо на страну то што у овоме одређеном случају и суд и кривци имају заједничку домовину, јер овде то није од значаја. Али не треба опет помислити да би се ту *своје* срећно могло заменити са *њихове*. Много би боље било место *своје* употребити придев *сопствене*, а још боље и сасвим испустити ту одредницу, пошто она овде и онако ништа не казује.

Иза овога је разумљиво што је заменица *свој* више на своме месту у случајевима где се заједно с речју коју одређује не односи на субјекат глаголске именице, већ на субјекат личног глаголског облика, као у примерима:

Зашто је било све тако. Зато што су подигли оружје против уништења и поробљавања *своје* земље (Борба 28. IX. 1949); — У жељи да учиним са *своје* стране

оно што могу да бих вам помогао да спречите злоупотребу *свога* ауторитета и имена (Политика 14. X. 1949).

Али стилски, очевидно, ни употреба заменице *свој* у њима не задовољава сасвим. У првом случају, истина, цео склоп реченице искључује сваку двосмисленост, док се у другом намеће питање ко злоупотребљава ауторитет и име оног с ким се говори — он сам или неко други. У сваком случају, било би боље да место *свога* овде стоји *вашег*, ако — како је вероватније — ауторитет и име овде злоупотребљава неко треће лице. И несумњиво је у свим оваквим случајевима, са различитим субјектом обеју радњи, много више на своме месту одређена присвојна заменица него заменица сваког лица, ма односила се она на било који од ова два субјекта. У примерима као: „Позвали су народе Југославије на устанак против *њиховог* руководства“ — *свог* не би могло бити употребљено место *њиховог* без штете по јасноћу онога што се хтело рећи. Ова реченица значи: Позвали су (мисли се — информбироовски непријатељи наше земље) народе Југославије да (ови народи) устану против *свога* руководства. У њој су, дакле, субјекти главног глагола и глаголске именице различити, и зато не би било јасно на који се субјекат односи синтагма с присвојном заменицом ако она не би била одређена. Ни у даљим сличним примерима:

Совјетска влада је почела да искоришћава мирољубива расположења свих обичних људи ради подршке *њеном* неправедном притиску против Југославије; — Ми одајемо пошту руководиоцу *наше* омладине; — Тек по *њиховом* ослобођењу од стране Совјетке армије оне су (мисли се источноевропске земље) стварале основне услове за развитака ка социјализму, —

присвојне заменице одређеног лица не бисмо могли заменити одговарајућим облицима заменице *свој*. Кад бисмо ову замену извршили у првом од ова три примера, онда би се пре могло закључити да неправедни притисак врше *обични људи*, а не *совјетска влада*. Замена *наше* са *своје* у другој реченици — такође би променила њен смисао, јер се њоме не би

више говорило о оном ко руководи нашом омладином, већ о неком што руководи својом сопственом омладином

Тамо, међутим, где глаголска именица и лични глаголски облик имају исти субјекат, употреба присвојне заменице *свој* у било коме зависном падежу на своме је месту. У примеру: Совјетска влада одбија репатријацију тих и осталих *својих* грађана, — замена *својих* са *њених* унела би забуну у овако јасну и стилски коректну реченицу, јер та реченица значи — Совјетска влада одбија да (она иста) репатрира те и остале своје грађане. На исти је начин заједначки субјекат радње главног глагола и радње глаголске именице у реченицама :

Македонском народу омогућено је да приступи изградњи *свој* главног града (Борба 11. X. 1949); — Пољска за остварење *свога* шестогодишњег плана има на расположењу одличан материјал за размену (Борба 16. X. 1949); — Више су се посветили подизању *свој* културног и животног стандарда (Борба 28. IX. 1949); — Они признају издају *своје* отаџбине (Политика 6. X. 1949); — Учитељи не раде на подизању *свога* стандарда (Просв. радник III, стр. 41). —

Зато би замена присвојне заменице *свој* у њима било којом другом речју ишла на штету јасноће онога што се тим реченицама износи.

Али се ни из овога што је досад речено не може извести закључак да никако не ваља употребљавати заменицу *свој* у случајевима кад субјекат личног глаголског облика и глаголске именице нису заједнички. Ми смо већ расправили и неке примере у којима синтагма са заменицом *свој* означава однос према субјекту главног глагола и кад он није заједнички и радњи глаголске именице у тој реченици (случај с примером — Подигли су оружје против уништења и поробљавања *своје* земље). А можемо навести и примера у којима присвојна именица *свој* с речју уз коју стоји показује однос према субјекту радње глаголске именице кад он није истовремено и субјекат личног глаголског облика дотичне реченице. Ево једног таквог примера: „Ин-

тернационализам за комунисту се јавља у првome реду као упорна и непомирљива борба за што бржу изградњу социјализма у *својој* земљи, за свестрано јачање *своје* социјалистичке домовине“ (Комунист бр. 4, стр. 133, 1949). Субјекат радње главног глагола је у њему *интернационализам*, субјекат глаголске именице изградња (социјализма) — *сваки борац* за ту изградњу, а синтагма са заменаом *свој* односи се на овај други субјекат. Као и у првом случају, и овде су синтаксички услови задовољени — присвојна заменица *свој* употребљена је да означи однос према стварном субјекту. Па и стилски ова реченица задовољава, јер се с те стране узимају у обзир многи моменти, као што су распоред речи у реченици, удаљеност једних њених чланова од других и слично. Овде можемо указати на два таква момента. Први од њих је удаљеност синтагме са заменицом *свој* од субјекта личног глаголског облика, а други — чињеница што је лако погодити да земља и социјалистичка домовина о којима се говори припадају традицима социјализма у њој, а не интернационализму (субјекту личног глаголског облика).

Потребно је истаћи још неке особине данашњег књижевног језика у вези с употребом заменице *свој*. То је, на првome месту, одлучујућа улога емоционалног момента. Ова улога је толико значајна да и елементарне граматике о њој воде рачуна. У понеким од њих се каже да иако се однос припадања субјекту у нашем језику обично казује присвојном заменицом за свако лице — кад је тај однос нарочито потребно истаћи, онда се место *свој* употребљава одговарајућа присвојна заменица одређеног лица. То потврђују многобројни примери и разговорног и књижевног језика. Да бисмо показали стилски ефекат овакве употребе присвојних заменица, довољно ће бити да наведемо само пример: А ми смо казали — „Не, ми ћемо ићи *нашим* путем, искористићемо све *наше* могућности“. Лако је осетити колико се овом реченицом више каже у облику у коме је дата него да је у њој употребљена заменица *свој* место *наш*.

Још је потребније скренути пажњу на то да често у нашем језику присвојну заменицу одређеног лица није могуће

заменити заменицом *свој*, чак и ако реченични акценат није на њој. И то ћемо показати на примерима :

Шта смо ми имали од тога што смо прошле године на завршном прегледу открили онолико недостатака у *нашој* настави (Просв. радник III, стр. 40). — Гледали смо да успоставимо присне везе с *нашим* пријатељским савезничким земљама (Борба 28. IX. 1949); — Ми смо већ били упознали снагу народа *наше* земље, јер смо већ видјели на дјелу *наш* народ у Србији и Црној Гори (Борба 28. IX. 1949); — Ми још нисмо успјели да у *нашим* организацијама уздигнемо најнужнији број синдикалних активиста (Просв. радник III, стр. 6, 1948); — А ми у снаге *нашега* народа верујемо (Борба 28. IX. 1949); — С једне стране *наш* је циљ да тим приредбама манифестујемо јединство *наших* народа, оданост идеји Народноослободилачког рата и послератне обнове и изградње *наше* земље (Бразда I, 620); — Оно што је нама омогућило данас да савладамо све тешкоће и постигнемо огромне резултате у изградњи *наше* земље (Борба 27. IX. 1949) и сл.

Није тешко запазити да се овде одређена присвојна заменица само делимично подудара са субјектом. Она обично одређује појам ширег (а понекад и ужег) обима од оног који има субјекат, и управо се због тога не може замењивати заменицом *свој*. Затим је та заменица, заједно с речју уз који стоји, један сталан, утврђен термин, и променом једног његова члана променио би се и цео тај термин. Тако *наша настава*, у првом примеру, није настава само оних што су у њој открили недостатке, већ знатно ширег колектива, целог нашег народа, нашег социјалистичког друштва (сигурно се није мислило да је цела та заједница открила недостатке о којима је реч). За могућност замене одређене присвојне заменице заменицом сваког лица није, значи, довољно да је појам субјекта само део оног појма коме нешто припада, већ је потребно да се ова два појма потпуно поклапају. А тамо где немамо тај случај, није свеједно да ли ће бити употребљена присвојна заменица одређеног или сваког лица.

Истакнути стилски и синтаксички моменти знатно су-жавају употребу присвојне заменице *свој*. Они су, несумњиво, утицали да се она почне све ређе употребљавати у нашем књижевном језику и кад нема ни синтаксичких ни стилских разлога за ограничење њене употребе. Али свакако још више под утицајем страних језика — место заменице *свој* све чешће се употребљава присвојна заменица овог или оног одређеног лица, и кад је таква употреба у супротности с принципима нашег језика, као у примерима:

У време када је Вук радио *његов* Српски рјечник ... ево какво је стање било (Глас Српске акад. наука X, стр. 18); — Није до сада у историји било случајева да би се агенти употребљавали за то да уништавају десетине крупних јединица и хиљаде војника *њихових* наредбодаваца (Политика 17. IX. 1949); — То није учинила Албанија, али не због друкчије политике *њене* владе; — Она је много на вишем ступњу од свих *њених* критичара (Политика 17. IX. 1949); — Међутим, било би погрешно тврдити да су наше подружнице пребродиле све *тешкоће* на путу *њиховог* учвршћења (Просв. радник III, бр. 5—6, стр. 2); — Под чијим руководством наши народи израђују социјализам у *нашој* земљи (Дан мира 2. IX. 1949); — Тешко ми је да говорим у кратку о ономе што сам запазио за време *мог* шестомесечног боравка у Југославији (Политика б. X. 1949) и сличним.

И поред тога што оваквих примера налазимо и код бољих стилиста, па и код самих граматичара — (први пример смо узели из једне расправе Ст. Новаковића) — нема никаквог разлога за употребу одређених присвојних заменица у њима. У свим оваквим случајевима место њих требало би да стоји одговарајући облик заменице *свој*.

Закључак је:

1) Заменица *свој* у нашем језику, поред своје праве, има и придевску службу с неколико нијанса у значењу. У овој последњој служби њена је употреба углавном слободна; она се може односити на било који члан реченице. Само у случајевима с нијансама значења која су заменичком најближа

— захтеви доброг стила ограничавају употребу речи *свој* условима под којима се она употребљава у заменичкој служби.

2) Услови употребе заменице *свој* у правој њеном значењу су следећи:

а) Ова заменица, заједно с речју коју одређује, показује однос према субјекту дотичне реченице, а то значи да се употребљава у неком зависном падежу.

б) Уколико се граматички подмет не слаже са стварним субјектом реченице, заменица *свој* се чешће везује за граматички подмет. Али уколико је у свести писца претежнији стварни субјекат, она може означавати однос и према њему. У томе случају *свој* може стајати и уз само име граматичког подмета, дакле — и у номинативу.

в) У реченицама поред глаголских именица синтагма са заменицом *свој* показује однос према субјекту радње личног глаголског облика само кад је то у исто време и субјекат радње глаголске именице. Али ако су то два различна субјекта, синтаксички се ова заменица може односити и на један и на други од њих. Стилски је, међутим, слагање заменице сваког лица само с једним од ових субјеката изузетно оправдано ако целокупност реченице искључује сваку двосмисленост.

г) Није довољно да се појам субјекта и онај који означава синтагма с присвојном заменицом тек делимично поклапају, па да та заменица буде *свој*. Ако је први појам само део другог, онда се она не може употребљавати место присвојне заменице одређеног лица.

д) И поред свих ограничења која сужавају употребу заменице *свој*, њу не треба замењивати одговарајућим обликом заменице одређеног лица и у случајевима где нема ни синтаксичких ни стилских разлога за то.

М. Шевановић